

סימן י"א

אם מכלל כיבוד לציית לאביו גם בדבר שאין לו הנאה

א

בדעת המקילין

[1234567]

כתבו הרשב"א והרמב"ן בחידושיהם ליבמות (ו'), דעיקר מצות כיבוד היא בדבר שיש לאביו הנאה כגון מאכילו ומשקהו וכדו', אך כשצוה עליו לעשות דבר שאין לו הנאה ממנו אין בו עשה של תורה. ואף אם אמר לו לחמר אחר בהמה זו להביא לו גוזלות אזי עיקר המצוה היא להביא לו גוזלות, אולם החימור הינו רק בגדר הכשר מצוה, דמהחימור עצמו אין אביו נהנה.

וכעין זה כתב המהרי"ק (סי' קס"ד) וז"ל: "...דעד כאן לא פליגי אם משל אב אם משל בן, אלא בדבר דשייך האב בגווה — פרנסת האב שצורך גוף האב וקיומו, אבל במילתא דלא שייך בגווה פשיטא דאין כח לאב למחות בבן לא משום כיבוד ולא משום מורא, דלא שייך כיבוד אלא כגון מאכילו ומשקהו מלבישו מנעילו וכו', מורא לא יישב במקומו ולא סותר דבריו וכו' וכן כיוצ"ב דשייך לאב... וגדולה מזו כתבו תוס' שאנץ בפ"ק דקידושין (ל"ב.), דאפילו למ"ד משל בן הני מילי כגון שהאב נהנה מגוף הדבר כי הכא שהוא נהנה מממון הבן, אבל אם נזדמן לו כבוד אביו וחזרת אבידתו (של עצמו), כיון שאין האב נהנה בגוף האבידה, אין הבן חייב להפסיד אבידתו בשביל אביו, כ"ש וכ"ש למ"ד משל אב", עכ"ל. ובשו"ת תירוש ויצהר (סי' ע"ב) הביא דבריו להלכה. וכ"כ בשו"ת משנת

בנימין (סי' נ"ב), מהר"ם מלובלין (סי' קל"ו), מהרש"ג (חאו"ח סי' נ"ב) ומשיבת נפש (סי' ט"ז)*.

והנה בספר בצל החכמה (ח"ב סי' נ"ה) הביא דברי הרשב"א הנ"ל, אך דייק ממש"כ ד"אם אמר לו לעשות דבר שאין לו בו הנאה אין בו עשה של תורה" דעכ"פ חיוב מדרבנן איכא, אך הביא מהריטב"א (שם) שכתב "למה ישמע לו אפילו בדברים של רשות... שאין עושה כבוד אלא בעושה דבר להנאתו כדאמר התם מאכילו ומשקהו", דמלשוננו משמע דליכא חיובא אפילו מדרבנן. וכדי שלא לשוויי מחלוקת בין הרשב"א והריטב"א, פירש דגם הרשב"א סובר דבכה"ג ליכא חיובא כלל, ומש"כ "אין בו עשה של תורה" כוונתו לומר דמ"מ בלי טעם וסיבה לא יאות לעבור על ציווי האב גם במידי דלית ליה הנאה מיניה.

אמנם, באגודת איזוב (חיו"ד סי' ט"ז) הביא גם הוא דברי

(*) והביא לזה ראיה, והיא – דלו יצויר שהבן חייב לציית לאביו בכל דבר, א"כ ל"ל קרא ד"אני ה'" – כולכם חייבים בכבודי, שמזה למדים שלא ישמע לאביו לעבור על ד"ת, הרי יכולנו ללמוד דין זה מהא דחידשה התורה דאב מיפר נדרי בתו בנעוריה בית אביה: – דאם איתא דהדין שישמע לאביו לעבור על ד"ת, ל"ל חידוש דין דהפרת נדרים ולמה יכול להפר רק בנעוריה בית אביה, הלא האב יכול לצוותה לעבור על הנדר (כמו על שאר ד"ת) וממילא מופר הנדר. אלא ע"כ דאין ציווי האב דוחה איסורים ועל כן צריך הפרה.

ומדאיצטריך קרא דאני ה' ללמוד הדין הנ"ל ולא ילפינן מהפרת נדרים, מוכח דאין חיוב לציית לאביו בדבר שאין לו הנאה מזה, ומשו"ה לא למדנו דלא ישמע לאביו לעבור על ד"ת מהפרת נדרים, דכשנדרה דבר דלא שייך קיומו בגווה דאב לא היה שייך לדחות הלאו דנדר משום כיבוד (דאין כאן דין כיבוד כלל), ושפיר איצטריך קרא ד"אני ה'" למילף מיניה דלא ישמע לאב לעבור על ד"ת אפילו במילתא דשייך האב בגווה, עכ"ד.

אמנם לכאורה היה נ"ל לדחות ראייתו, דלעולם חייב לשמוע לאביו בכל דבר, ומ"מ אין ללמוד דלא ישמע לאביו לעבור עד"ת מהפרת נדרים, משום דעדיין היה מקום לומר דמדין "כיבוד" חייבת הבת לעבור על נדרה, והתורה חידשה רק דין "הפרה" לומר דאף אם אח"כ קיים לה הנדר שוב אינו חל ולכן איצטריך קרא ד"אני ה'" – (המלקט).

הרשב"א הנ"ל (ולא הזכיר הריטב"א כלל), ודייק מדבריו דס"ל שעכ"פ איכא בזה כיבוד מדרבנן, ומ"מ העלה דגם זה דוקא במילי דאבוה כגון שאומר לו שיחמר אחר בהמתו (דבזה איירי הרשב"א שם) או שמצוהו "העבר לי חביות שלי ממקום למקום" שאין לו הנאה בו. אך במילי דבן, דהיינו שיעשה הבן לעצמו דבר דלא שייך האב בגווה כלל, אין בזה חיוב כיבוד אפילו מדרבנן.

ב

בדעת הסוברים דחייב לציית בכל דבר מדין מורא

בספר המקנה (קידושין ל"א) חידש, דאף שאין חיוב לציית לאביו בדבר שאין לו הנאה מדין כיבוד מ"מ מחוייב מדין מורא, שאם לא ישמע לו הוי כסותר את דבריו*.

וכסברא זו — דאי ציות הוי כסותר את דבריו — כתב גם בעמק שאלה (חור"מ סי' ו'), אלא שהוסיף דלפמ"ש הט"ז (יו"ד סי' ר"מ ס"ק ב') דשרי לסתור שלא בפניו, ה"ה שרשאי לעבור על דברי אביו שלא בפניו. אמנם להש"ך (שם ס"ק ב'), דאפילו לסתור שלא בפניו אסור, ה"ה הכא [ועיין במה שנכתוב לקמן בשם הגרע"א והחזו"א].

(*) והוכיח כן מהא דאמרינן (שם ל'): "ת"ר איש, אין לי אלא איש, אשה מנין, כשהוא אומר תיראו הרי כאן שניים. א"כ מה ת"ל איש, איש סיפק בידו לעשות, אשה אין סיפק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה". ולכאורה קשה — למה נאמר דין זה אצל מורא, דאטו שיעבודה לבעלה מעכבה ממורא אביה (כגון שלא לישב במקומו וכדו'), והיה צריך ליכתב אצל כיבוד, שהרי כיון שמשועבדת לבעל אין סיפק בידה להאכיל אביה ולהשקותו וכיוצ"ב. אלא ע"כ דמדנכתב גבי מורא, ש"מ דגם בזה שייך לומר דאין סיפק בידה, וכגון שצוה עליה לעשות איזה דבר שאין לו הנאה מזה שיש בזה משום מורא, ואפ"ה פטורה מלטרוח.

ג

בדעת הסוברים דמחוייב לציית מדין כיבוד

כבר כתבנו לעיל (אות א'), דמפשטות לשון המהרי"ק משמע דאין חיוב לציית לאביו בדבר דלא שייך האב בגווה. והמהרי"ק שם איירי במי שאביו מוחה בו מלישא איזו אשה שחפץ בה ופסק דא"צ לשמוע לו, ואחד מטעמיו הוא הטעם הנ"ל, אך יש שם גם טעמים אחרים.

והנה הרמ"א (יו"ד סי' ר"מ סע' כ"ה) כתב וז"ל: "וכן אם האב מוחה בבן לישא איזו אשה שיחפץ בה הבן, א"צ לשמוע אל האב", עכ"ל. ובערוגת הבושם (חאו"ח סי' י"ט) דייק, דמדהביא הרמ"א דין זה גבי אשה ולא כתב בכללות דבכל דבר דלא שייך האב בגווה א"צ לשמוע לו, ש"מ דדוקא בלישא אשה ס"ל להרמ"א דא"צ לשמוע לו כיון דאיכא נמי טעמים אחרים, אך בשאר מילי צריך לציית.

ומדברי הרשב"א הנ"ל — דעיקר כיבוד הוא דוקא בדברים שיש לאביו הנאה מהם, אין ראיה גמורה בדברים שאין לו הנאה אין חיוב לציית, דבביאור הגר"א (ס"ק ל"ו) כתב "ועיי"ש ברשב"א שמשמע מדבריו שדוקא לדחות לאו", עכ"ל. איברא דמדברי הריטב"א שהבאנו לעיל משמע שאין חיוב, אך הוא חולק שם על רש"י, ומשמע מדבריו דלרש"י מחוייב לציית לאביו בכל דבר* (שבט הלוי חיו"ד סי' קי"א).

והגרע"א (פסקים סי' ס"ח) נקט כדבר פשוט דמחוייב לציית לאביו, שהרי יש לו נחת רוח מזה, ונסתפק מה הדין לאחר מיתתו והעלה דגם אז חייב "דגם זה ענין כיבוד שנזהר בדבריהם, ואפשר דהוא בכלל מורא שצריך לירא שלא לעבור על צוואתם, וזה שייך

(*) ובוזה ניחא למה לא פירש רש"י (יבמות ו'). הכשר מצוה כפירוש הר"ח שלכאורה הוא הפשוט (עיי"ש היטב בסוגיא).

גם לאחר מיתה", עכ"ל. וביד אליהו (פסקים סי' מ') כתב ח"ל: "ודאי אין סברא כלל שיהא מותר לעבור על אזהרת אביו אע"פ שאין לאב הנאה בזה, דהא יותר קשה להאב הצער שאין הבן חושש לאזהרתו ומקניטו ממה שמונע מלהאכילו ולהשקותו, דכיון דהאב מקפיד על אזהרתו לקיימה או שלא לעבור בשוא"ת, הוא ממש עיקר כיבוד אב, דבזה עצמו הוא עונג והנאה לאב אשר נעשה רצונו ע"י הבן שלו", והאריך ליישב דברי הרשב"א עיי"ש [נראה עוד בחות יאיר (סי' רי"ד) וחיים שאל (סי' ה') שמתוכן דבריהם משמע שגם הם נקטו כן להלכה].

והנה בחזו"א (יו"ד סי' קמ"ט) דן בזה, ובמסקנת דבריו העלה דג' חילוקים יש בדבר זה: א. עיקר מצות כיבוד מאכילו ומשקהו (וכמ"ש הרשב"א). ב. חייב לציית לאביו ולאמו גם בדבר שאין להם הנאה בו מדין כיבוד ומורא, ומ"מ אין זה עיקר המצוה [והחילוק בין זה למאכילו ומשקהו הוא כעין מש"כ התוס' (שבועות כ"ב ד"ה אהיתרא) לחלק בין שיעור לחצי שיעור שגם הוא אסור מהתורה, עיי"ש]. ג. בדבר שאין לאב רצון כלל במה שמצוהו אין חיוב כלל, ובזה איירי הרשב"א.

[ועוד הביא ראיה לכך דמכלל חיוב כיבוד לעשות רצונם, ממש"כ התוס' (קידושין ל"א:) בשם הירושלמי ד"אימיה דר' ישמעאל כל שעתא דהוה אתי מביהמ"ד היתה רחוצת רגליו ושותה את המים, וכששמע שהיתה עושה כך היה מסרב בדבר, עד שבאת לפני חכמים והיתה קובלת שלא היה מקיים מצות כיבוד, ונבהלו חכמים בדבר ושאלו לר"י וסיפר להם המעשה וצו לו שיניחנה לעשות רצונה ובענין זה הוא כיבוד", ע"כ].
וע"ע לקמן (סי' כ"ד אות ז') בדין קיום צוואת האב לאחר מיתה.

ד

אם לכ"ע צריך לציית לאביו כשיצטער אם יעברו על דבריו

כתב בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' י"ט), דמי שצוה עליו אביו להמנע מדבר מסויים משום שחושש לבריאות הבן, חייב לשמוע לו אף להמהרי"ק, משום שאם יעבור על דבריו ידאג האב ויצטער [ומשמע מדבריו דאין חילוק בין עובר על דבריו בקום עשה או שעובר בשוא"ת]. גם באגודת איזוב (שם) הסכים לסברא זו, אך כתב דדוקא לעבור בקו"ע אסור אך בשוא"ת שרי (להפוסקים כהמהרי"ק), והוכיח דאסור לצערו בקו"ע ממש"כ המהרי"ק (שם) דאין הבן מחוייב לשמוע לאביו שצוה עליו לא לישא אשה פלונית ההוגנת לו, דמזה יש לדייק דאם אינה הוגנת לו, כגון שאינה ראויה לו לפי כבודו וכבוד משפחתו ויגיע מזה צער לאב — חייב הבן לשמוע לו.

אמנם, עיין במשיבת נפש (סי' ט"ז) דמדבריו משמע, דבכל מילי דלא שייך האב בגווה א"צ לשמוע לו ואפילו כשעובר על דבריו בקו"ע ועי"ז מצטער אביו, ואף שאסור לצער את אביו מ"מ כאן אינו מצערו בידיים.

ה

אב שצוה לבתו שלא תנשא לפלוני, אם א"צ לשמוע לו לבו"ע

כבר כתבנו לעיל (אות ג') בשם המהרי"ק דאב שצוה לבנו שלא ישא אשה פלונית א"צ לציית לו, והבאנו שכן פסק הרמ"א (שם סע' כ"ה), וביארנו די"ל שאף הסוברים שצריך לציית לאביו בכל דבר יסכימו לזה, שהרי המהרי"ק כתב לזה גם טעמים אחרים כדלהלן: חדא, דאם בממון אין הבן מחוייב לכבדו (שהרי איפסיקא הילכתא כמ"ד כיבוד משל אב), אזי כ"ש הכא שהוא דבר השייך בצערא

דגופא [להניח אשה שחפץ בה ויצטרך ליקח אחרת אשר לא תישר בעיניו כ"כ], דצער הגוף חמיר מממון. ועוד, דקרוב הדבר להיות כמצוהו לעבור על ד"ת, שהרי ארז"ל דאסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה, הרי שהקפידו ליקח אשה שחפץ בה ומוצאת חן בעיניו דוקא.

הנ"ל 1234567

והנה לפי הנ"ל לכאורה נראה, דה"ה דאשה א"צ לשמוע לאביה כשצוה עליה לא לינשא לפלוני, דנהי די"ל שהטעם האחרון לא שייך באשה כ"כ, שהרי לא הקפידו בה שלא תתקדש לאיש עד שתראנו*, מ"מ צערא דגופא ודאי שייך גם בה (ובפרט להפוסקים דא"צ לציית בדבר שאין הנאה לאב, ודאי שאין לחלק בין אשה לאיש). גם בשו"ת גבעת פנחס (סי' ג') העלה (עפ"י המהרי"ק) דגם הבת א"צ לשמוע לאביה, עיי"ש [ועיין בציץ אליעזר (חי"ד סי' ע"ג) דמ"מ ראוי להתייעץ עם או"א בעניני שידוכים].

[ועיין בשו"ת תורה לשמה (סי' רס"ו) שכתב, דבת שצוה עליה אביה שלא תינשא צריכה לשמוע לו, שהרי אינה מצווה בפריה ורביה, ואולם כשיש חשש שע"כ תבוא לידי חטא אזי לא תשמע לו, עיי"ש].

ו

באב שצוה לבנו לעשות מעשה שטות

כתב בשו"ת תורה לשמה (סי' ע"ר), דמי שצוה עליו אביו לעשות מעשה שוטים כגון לרכב על המקל בחצר וכיוצ"ב, אין הבן מחוייב לשמוע לו (לכו"ע). והביא לזה ראיה, דהנה בכתובות (ע"א:) תנן: "המדיר את אשתו ע"מ שתהא ממלאה ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה", וקאמר בגמ': "תנא שתמלא עשרה כדי מים ותערה לאשפה" ופריך "מאי נפקא לה מינה, תעביד" ומשני "מפני שנראית כשוטה", ע"כ. נמצא דאף שהאשה חייבת בכבוד בעלה, מ"מ בכה"ג פטורה. וכיון שמצינו דבאופן כזה אין דין כיבוד, ה"ה באביו, עכ"ד.

(*) עיין בשו"ע אבהע"ז סי' ל"ו סע' א', בבאה"ג ואוצר הפוסקים (שם).